

Bob Castelein

Hoog van de Toren

Abel Santamaria: de miskende martelaar van de Cubaanse revolutie

Een opvallend aspect in het leven van de voormalige Cubaanse president Fidel Castro is het grote aantal aanslagen dat hij heeft overleefd: er zouden niet minder dan 638 aanslagen op zijn leven zijn gepleegd en mislukt.¹ In de schaduw van dit opzienbarende geluk ligt echter het trieste verhaal van Abel Santamaria, die met recht de meest onfortuinlijke man van de Cubaanse revolutie kan worden genoemd, zowel vanwege zijn tragische dood, als zijn ondergesneeuwde plek in de Cubaanse herinneringscultuur. In deze 'Hoog van de Toren' zal ik ingaan op de verdiensten van Santamaria en de manier waarop zijn herinnering in leven wordt gehouden, en betogen dat hij – gegeven de belangrijke rol die hij gespeeld heeft – een prominenter plek verdient in de Cubaanse herinnering.

De Cubaanse revolutie begon op 26 juli 1953. Die dag bestormden rebellen de Moncada-kazerne in Santiago de Cuba – op dat moment het op een na grootste militaire complex in Cuba. Het doel van de aanval was om een daad te stellen tegen het dictatoriale regime van Fulgencio Batista en door dit voorbeeld een grootschalige volksbeweging tegen Batista te mobiliseren. Deze aanval werd georganiseerd door Fidel Castro en Abel Santamaria, die in Havana een groep medestanders om zich heen hadden verzameld. Hoewel Castro zich als leider zou profileren, werd de beweging in haar vroege dagen *de facto* geleid door Castro en Santamaria (hun derde man, Raul Martinez, keerde zich spoedig na de Moncada-aanval tegen de revolutionaire beweging).²

Castro bestormde met een groep revolutionairen de kazerne, terwijl een andere groep onder leiding van Santamaria het ziekenhuis naast het Moncadacomplex bezette. Het plan mislukte volkomen. De troepen in de kazerne bleken waakzamer dan de rebellen hadden verwacht en slaagden erin de aanval af te slaan. Een aantal, waaronder Castro, zag kans om Santiago uit te vluchten en zich in het omringende land te verschuilen. Andere rebellen werden gevangen genomen door de troepen van Batista en vrijwel onmiddellijk geëxecuteerd. Zo ook Abel Santamaria en zijn groep. Als leider van de groep kreeg Abel Santamaria het het zwaarst te verduren:

nog diezelfde 26 juli werd hij op beestachtige wijze doodgemarteld. Toen hij weigerde de namen en schuilplaatsen van zijn medesamenzweerders prijs te geven, stak sergeant Eulalio Gonzalez naar verluidt een van Santamaria's ogen uit en toonde deze aan diens zus, Haydee Santamaria, om haar – tevergeefs – tot een bekentenis te dwingen.³

Santamaria's gruwelijke dood staat in schril contrast met hoe het Fidel Castro verging. Hoewel hij enkele dagen na zijn ontsnapping uit Santiago toch gearresteerd werd, was het beleid van Batista ten aanzien van de revolutionairen omgeslagen. Als reactie op de enorme publieke veroordeling van het martelen en het zonder proces executeren van Santamaria, beloofde Batista een eerlijk proces aan de nog levende rebellen. Zo ook Castro, die zo in de nasleep van de executie van Santamaria niet alleen de dood ontliep, maar ook een waardevolle kans kreeg om zichzelf en zijn zaak publiekelijk te verdedigen. Gedurende zijn breed uitgemeten proces groeide hij uit tot de meest prominente tegenstander van het Batistaregime. In zijn magistrale verdedigingsrede, *La historia me absolverá*, verdedigde hij de Moncada-aanval en veroordeelde hij de daden van het Batista-regime. Santamaria zelf omschreef hij als de meest geliefde en standvastige van zijn mannen, 'wiens verzet hem onsterfelijk maakte in de Cubaanse geschiedenis'.⁴

Castro's ode aan Santamaria in *La historia me absolverá* is slechts ten dele werkelijkheid geworden: Santamaria is in de levendige Cubaanse herinneringscultuur sterk naar de achtergrond geschoven. Alleen in Santiago wordt zijn herinnering nog nadrukkelijk in leven gehouden. De Moncada-kazerne dient tegenwoordig als museum ter herinnering aan de gebeurtenissen van 26 juli 1953. Tussen de soms macabere tentoonstellingsobjecten – waaronder een indrukwekkende collectie uniformen met authentieke kogelgaten en bloedvlekken – zijn de verwijzingen naar Santamaria sterk aanwezig. Tegenover de Moncada-kazerne, op de plek waar ooit het ziekenhuis stond waar hij gevangen werd genomen, bevindt zich nu Plaza Abel Santamaria, gedomineerd door een fontein met een enorme zuil, waarop een portret van Santamaria prijkt met de tekst: 'te sterven voor het vaderland is te leven.' Sterven voor zijn vaderland deed hij – op een van de meest ongelukkigste manieren mogelijk –, maar zijn voortleven in de Cubaanse herinneringscultuur, buiten de enkele nagedachtenis in Santiago, doet daaraan weinig recht.

Hoewel hij op het moment van zijn dood de een-na-belangrijkste figuur van de revolutie was en zijn dood er uiteindelijk toe leidde dat Castro er in de nasleep van de Moncada-aanval gunstig vanaf kwam, is de herinnering aan

Santamaria grotendeels overschaduwde door die aan de helden van de latere, succesvolle revolutie van 1959. Het in staatspropaganda immer aanwezige pantheon van gevallen helden van de revolutie reserveert haar meest prominente plekken voor recentere figuren zoals Ernesto 'Che' Guevara en Camilo Cienfuegos. Santamaria neemt vergeleken met deze iconen een bescheiden plek in. Zijn beeltenis siert geen duizenden propaganda-uitingen zoals de fotogeniekere Che; ook staat zijn herinnering in de schaduw van die aan Camilo Cienfuegos, die bij zijn dood bij een vliegtuigongeluk in 1959 qua populariteit nauwelijks onderdeed voor Fidel Castro.

Hierin ligt een mogelijke verklaring voor het feit dat Santamaria het 'ondergeschoven kind' is geworden in de Cubaanse herinneringscultuur, ondanks zijn leiderschap en martelaarschap in de vroege dagen van de revolutie. Toen Cienfuegos en Guevara stierven (respectievelijk 1959 en 1967) waren zij reeds belangrijke publieke figuren van een machtig regime dat hen, na hun dood, meteen opstuwde naar een postume heldenstatus. Dit in tegenstelling tot Santamaria die, ondanks zijn belangrijke rol in de vroege dagen van de revolutie, bij zijn tragische dood nog een onbekende rebel was. Het feit dat hij bij zijn leven geen noemenswaardige bekendheid genoot maakt hem wellicht een minder aansprekend icoon dan Cienfuegos of Che. Zij hadden bij hun overlijden de tijdgeest mee voor hun vrijwel onmiddellijke canonisering, onder een regime dat er alles aan gelegen was om nadrukkelijk geassocieerd te blijven met deze populaire figuren. Bij zijn dood was Santamaria op twee manieren op het verkeerde moment op de verkeerde plek. Hij werd gevangen genomen en vermoord in 1953, en na de triomf van de Revolutie in 1959 waren er bekendere, meer aansprekende iconen voorhanden die de herinnering aan Santamaria overschaduwden.

Gezien het belang van Santamaria en zijn dood voor het begin en het voortbestaan van de revolutionaire beweging in 1953, verdient hij een prominentere plek in de Cubaanse herinneringscultuur. Waar Castro kon ontsnappen uit Santiago, vond Santamaria het ongelukkige voorland van arrestatie, marteling en executie. De publieke veroordeling hiervan leidde ertoe dat Castro enkele dagen later een eerlijk proces kreeg. Hoewel hij werd veroordeeld, werd hij binnen twee jaar weer vrijgelaten – een nieuwe poging van Batista om publieke *goodwill* te kweken – waardoor hij de revolutie kon doorzetten tot de triomf in 1959. Helaas wordt vaak vergeten hoe anders het had kunnen lopen als Castro niet een eerlijk proces en milde straf had gekregen in de nasleep van het tragische einde van Abel Santamaria, die zo letterlijk zijn leven gaf voor het voortbestaan van de revolutie.

Noten

1. Roy Sprangers, “Mislukte aanslagen op Fidel Castro,” *IsGeschiedenis*, 12 maart 2012, <http://www.isgeschiedenis.nl/aanslag/mislukte-aanslagen-op-fidel-castro/>.
2. Antonio Rafael de la Cova, *The Moncada attack: birth of the Cuban revolution*, (Columbia: University of South Carolina Press, 2007), 43.
3. Marta Rojas, “Abel Santamaria, segundo jefe del movimiento,” *Granma, Marti y el Moncada*, <http://www.granma.cubaweb.cu/marti-moncada/i-lagesta.html> (geraadpleegd op 2 oktober 2013).
4. Fidel Castro Ruz, “La historia me absolvera,” toespraak gehouden op 16 oktober 1953, originele tekst beschikbaar op <http://www.granma.cubaweb.cu/marti-moncada/jm01.html>.